

NOI ASPECTE ALE ENEOLITICULUI TÂRZIU ÎN ZONA ARGEȘULUI

Dragoș MĂNDRESCU

Teodor ȘTEFAN

Romeo MASCHIO

O piesă extrem de interesantă, un ciocan din rocă dură cu gaură de înmânășare, a fost achiziționată de Muzeul Județean Argeș, în decembrie 1995. Piesa a fost descoperită întâmplător, pe teritoriul satului Cornățel, comuna Buzoiești, în sudul județului Argeș. Recunoașterea de teren efectuată în octombrie 1999 de autorii acestui articol nu a dus la nici un rezultat privind locul exact al descoperirii.

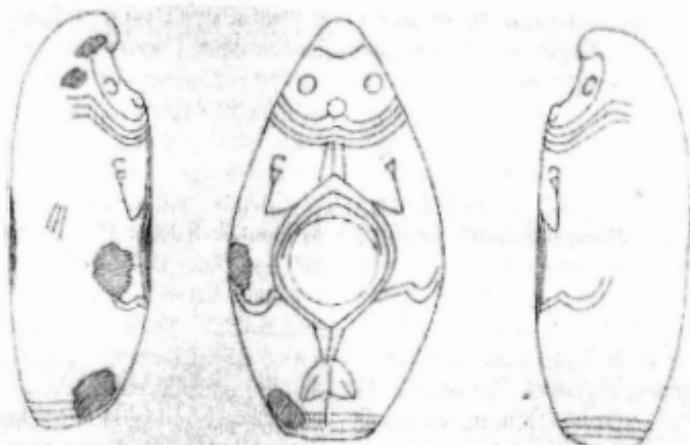
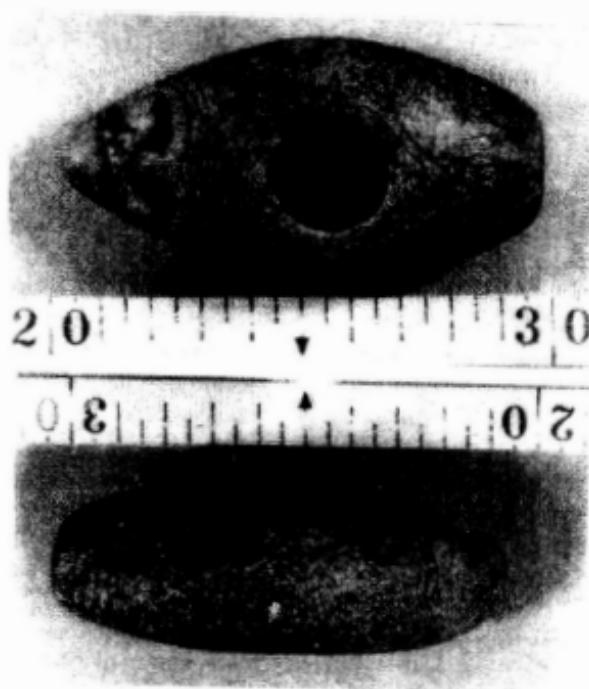
Ciocanul¹ (Fig. 1) are următoarele dimensiuni: lungime = 9.2 cm, lățime maximă (în zona mediană) = 4.7 cm, înălțime = 3.3 cm. Diametrul perforației pentru înmânășare = 2 cm. Piatra din care este realizat, cu o culoare brun-gălbui, foarte dură, este bine șlefuită. Nu prezintă urme evidente de utilizare.

La una dintre margini s-a încercat redarea capului unui animal. Duritatea rocii și spațiul limitat au condiționat în bună măsură execuția, care este totuși remarcabilă. La extremitatea piesei, o proeminență rotunjită sugerează botul animalului.

Deasupra acesteia sunt trei mici umflături ($\varnothing=0.5$ cm), cele două din extreme, bine plasate, marcând ochii. În jurul acestei reprezentări zoomorfe, delimitând-o de restul piesei, este incizat un grup de trei linii paralele, sugerând probabil, harnășamentul. Aceeași reprezentare a harnășamentului se află dispusă în jurul orificiului de înmânășare, pe față superioară, precum și în jurul capătului opus reprezentării zoomorfe.

Piesei acesteia i se poate stabili, fără indoială, o relație de filiație față de sceptrele zoomorfe reprezentând capete de cai de la începutul perioadei de tranziție la epoca bronzului, cu o arie de răspândire bine conturată: din regiunea Volgăi, la N de stepa caucaziană și N-E Daghestanului, până în V Balcanilor² (Fig. 2). Aspectul general al ciocanului prezentat aici, cât și unele elemente de detaliu ne îndeamnă să-l considerăm o creație sub influența reprezentărilor artistice figurate, caracteristice sceptrelor mai sus amintite. Diferențe există totuși. Dimensiunile sceptrelor sunt mai mari.

1 Este păstrat în colecția Muzeului Județean Argeș. Inv. Nr. I.V. 3481
2 DERGACHEV 1999, 193-200.
Ris. 19

Ciocanul sceptru de la Cornățel, Buzoiești

Casimcea - lungimea = 17 cm³. Fedeleșeni - 12,3 cm, Sâlcuța - 13 cm. Terekli Mekteb - 13,8 cm⁴. Rheižovo - 15 cm⁵. Vaja - 12,7 cm⁶, de exemplu. Nici unul dintre sceptrele cunoscute nu prezintă gaură de înmânare.

Însă există și elemente ce le apropie de piesa noastră - roca foarte dură din care sunt făcute, în general granit (o excepție, la Casimcea - sceptrul descoperit aici este lucrat într-o rocă locală alb-gălbure, sfârâmicioasă⁷), cu suprafață bine lustruită. Acele linii paralele incizate pe ciocanul de la Corniștel, sugerând probabil harnășamentul sunt întâlnite pe sceptrele mai evoluate din punct de vedere al realizării artistice (o datare ceva mai târzie, cum vom vedea - de exemplu, Casimcea sau Suvorovo).

Sceptrele cu reprezentări de capete de cai sunt puse în legătură cu înaintarea spre vest a elementelor răsăritești⁸, originare din stepele nord-pontice și regiunile de silvostepă ale Ucrainei, cunoscute drept primul val kurgan în Europa central - răsăriteană⁹. Acest prim val de indo-europeni pătrund în plin mediu Cucuteni A4, respectiv, la sud de Carpați, Gumeñiți B1¹⁰. Înmormântările cu ocre roșu de la începutul perioadei de treiere la epoca bronzului, prin care se evidențiază arheologic acest prim val kurgan au fost de curând unificate sub denumirea generică, monumente de tip Suvorovo¹¹ (de la descoperirea din Ucraina - mormânt tumular cu ocre roșu, continând ca inventar inclusiv un sceptru în formă de cal¹²), cu un

areal ce cuprinde nord - vestul litoralului pontic, Dunărea de Jos, inclusiv Dobrogea și nord - estul Bulgariei.

Semnificația acestor piese a fost unanim interpretată drept atribut al rangului social, cu implicări cultice. Nuantările insă există: cărnă simbolică sau sceptru¹³, semne de distincție socială și obiecte de cult, în legătură cu credințele totemice¹⁴, „însemn al puterii la sceptrul unui șef de trib”¹⁵, un aspect al ideologiei indo-europene: venerarea calului ca animal divin¹⁶. Considerăm că este bine cunoscut rolul enorm pe care l-a avut calul încă din primele etape ale așa-numitului fenomen „kurgan”, de indo-europenizare, fără a mai insistă aici asupra sa¹⁷.

Deși apanajul al șefilor de triburi kurgan (după cum par a indica mormântele de la Suvorovo - tumul cu diametrul de 13 m - și Casimcea), multe dintre aceste sceptre sunt descoperiri izolate, iar altele au fost descoperite în mediul eneolitic local. Astfel, la Fedeleșeni sceptrul a fost descoperit într-un nivel Cucuteni A, la Sâlcuța acesta provine dintr-o aglomerare Sâlcuța D (Sâlcuța 4)¹⁸, iar piesa de la Suvodol pare să provină dintr-o așezare a grupelor neolitice târzii (eneolitice) Cmobuki¹⁹. Prezența acestora în siturile eneolitice locale a fost explicată fie prin posibilitatea „imitațiilor”²⁰ (să recunoaștem, mai puțin plauzibilă), fie prin schimburile intertribale²¹. Nu trebuie însă eliminată nici ipoteza că acestea provin din capturi de genul „pradă de război”.

- 3. POPESCU 1940,
87
- 4. BERCIU 1954,
539-545
- 5. BERCIU 1962,
397
- 6. DUMITRESCU
1974, 139, fig. 5
- 7. I. POPESCU 1940,
87, fig. 3-5
- 8. DUMITRESCU
1968, 83-84
- 9. GIMBUTAS
1997, 72-73
- 10. COMISA 1968,
30
- 11. MANZURA
1994, 94
- 12. DANILENKO
1974, 93-99
- 13. POPESCU 1930,
87
- 14. BERCIU 1954,
546
- 15. DUMITRESCU
1968, foto 113
- 16. GIMBUTAS
1997, 72
- 17. A se vedea de exemplu,
GIMBUTAS 1973
pentru modificările
ideologice și
diferențele esențiale
dintr-o vechie Europa
și multe populații
„kurgani”
- 18. BERCIU 1954,
543-544; BERCIU
1961, 350
- 19. DUMITRESCU
1962, 95-97
- 20. DUMITRESCU
1954, 542
- 21. DUMITRESCU
1962, 95

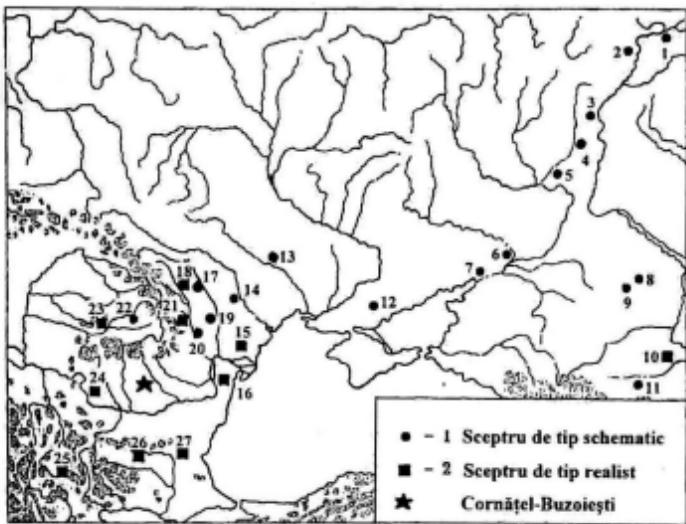

Fig. 2 Răspândirea sceptrelor cu reprezentări de capete de cai (după V. Dergacev).

1. Kubljevo, 2. Hvalinsk, 3. Hlopkovo, 4. Danilovka, 5. Shabovskoe, 6. Konstantinovka; 7. Rostov pe Don; 8. Djagra, 9. Arzhara, 10. Terekli Mekteb, 11. Ordjonikidze, 12. Molocinaia, 13. Berezovskoe, 14. Verhnia Jura, 15. Suvorovo, 16. Casimcea, 17. Mogoșești, 18. Fedeleșenii, 19. Bârlilești, 20. Obârșeni, 21. Fitionești, 22. Vajă, 23. Vințu de Jos, 24. Salcupo, 25. Suvodol, 26. Rîjevo, 27. Draea.

Cât privește încadrarea cronologică a piesei noastre, nu vom insista foarte mult, nefiind aici locul propice unei elucidări a problemei datării sfărșitului eneoliciticului începătorul perioadei de trecere la epoca bronzului.

Diversitatea opiniilor cercetătorilor ce s-au ocupat îndeaproape cu studiul acestor aspecte este debordantă, diferențele evoluând între aproximativ 200 și 1500 ani în termeni cronologici absoluci²². Cu siguranță, însă, a fost surprinsă o evoluție de la sceptrele schematice la cele realiste, caracterizate de o realizare artistică mai fină, mai elaborată²³.

Posterioritatea sceptrelor realiste o deducem și din eșalonarea cronologică a celor două grupe mari: cele schematice domină zona de origine, cea estică, în timp ce sceptrele realiste apar cu predilecție în zona vestică (Fig. 2). Se observă că piesa de la Cornățel este localizată într-o zonă dominată categoric de sceptrele realiste, deci sensibil mai recente.

În domeniul cronologiei absolute, din ce în ce mai mult teren și credibilitate au câștigat rezultatele C14 corroborate cu informațiile stratigrafice și cu procedeul clasic al tipologiei comparate pentru datarea sfărșitului eneoliciticului, propunându-se data de aproximativ 4000 - 3700 pentru sfărșitul culturii

22. VULPE 1997, 38

23. MANZURA
1994

Gumelnita, respectiv, Cucuteni²⁴. Astfel, în a doua jumătate / mijlocul mileniului IV²⁵ poate fi plasată cenzura (neo-) eneolică - trecerea la epoca bronzului, ilustrată pe cale arheologică și de piesele discutate aici.

Alte piese de aceeași factură cu ciocanul de la Cornătel au fost descoperite în Transilvania. La Hărman, lângă Brașov, dintr-un complex pe care nu-l considerăm drept sigur („prințe cioburi, ceramică pictată Cucuteni - Ariușd, pictadere”) făcea parte și un sceptru - cap de animal²⁶, ochii acestuia fiind redați într-o manieră identică cu reprezentarea de la Cornătel. Dimensiunile sunt și ele apropiate: lungime = 8,1 cm, lățime = 3,3 cm, înălțime = 3,5 cm. Două ciocane-sceptru se apropie extrem de mult de tehnica și reprezentarea celui de la Cornătel, acestea fiind prevăzute inclusiv cu gaură de înmânare: unul descoperit la Alba Iulia²⁷, (siluetă identică, dispunerea ochilor asemănătoare, sunt prezente și inciziile paralele ce delimită reprezentarea zoomorfă de restul piesei), iar al doilea în Muzeul Marjopol (Ucraina sudică)²⁸.

Din aceeași zonă a județului Argeș provin numeroase materiale încadrabile în neoliticul târziu. În anii 1970 -1980, în colecția arheologică a școlii generale din Recea, conform inventarului și a verificărilor pe teren, erau păstrate două ciocane din piatră, fragmente de silexuri, un vârf de săgeată din piatră etc., descoperite toate pe teritoriul

comunei.

Descoperirea de la Cornătel - Buzoiești reflectă un aspect mai puțin cunoscut pentru zona Argeșului, acela al interferențelor dintre populațiile locale eneolitice târzii de tradiție gumelniteană și noii veniți din stepele nord-pontice. Nota de față să-mărginit doar la semnalarea acestor piese deosebite. Clarificarea sau cel puțin conturarea mai fermă a aspectului mai sus amintit, important și în aceeași măsură controversat, revin cercetărilor viitoare.

Bibliografie

BERCIU 1954. D. Berciu, *Asupra problemelor așa-numitelor sceptre de piatră din RPR*, în SCIV, 1954, V, pp. 539-548;

BERCIU 1961. *Idem*, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961;

BERCIU 1962. *Idem*, *A zoomorphic „sceptre” discovered in the People's Republic of Bulgaria and its cultural and chronological position*, în Dacia N.S., VI, 1962, pp. 397-409;

COMSA 1980. E. Comsa, *Contribution à la connaissance du processus d'„indoeuropeisation” des régions carpatho-danubiennes*, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, București, 4 -10 sept. 1976, București, 1980, pp. 29-33;

DANILENKO 1974. V. N. Danilenko, *Eneolit Ucrainy*, Kiiiv, 1974.

DERGACEV 1999. V. A. Dergacev, *Osnovnosti istoriko-istoriceskogo razvitiya Karpato-Podnestrov'ia*, în StratuPlus, 1992, No

24. DUMITRESCU
1968, 142, Nota 6;
VULPE 1997, 40

25. GIMBUTAS
1973, 4.

*Chronological Table
of the Old
European
Civilizations*
MANZURA 1994,
95

26. DUMITRESCU
1974, 139, Fig 2
27. DANILENKO
1974 Ris. 69, Fig. 2,
nu indică sursa
bibliografică
Probabil din aşezarea
Peretu de la Alba
Iulia, *Jurnalul Nașă*
(vezi Repertoriul
archeologic al
Județului Alba, Alba
Iulia, 1995, 29)

28. DANILENKO
1974 Ris. 69, Fig 1

- 2, Chisinev - Odessa - Skt. Petersburg pp.169 - 221;
- DUMITRESCU 1934 VI. Dumitrescu, *Les figurines en pierre trouvées à Sâlcuța et Fedeleșeni (Roumanie) et le commerce entre l'Egypte et la Bas - Danube pendant la période néolithique*, în *Istros. Revue roumaine d'archéologie et d'histoire ancienne*, I, fascicoul II, București 1934;
- DUMITRESCU 1954 *Idem*, Hăbășești, București 1954;
- DUMITRESCU 1955 *Idem*, Căteva precizări cu privire la sceptrele în formă de cap de cal din R.P.R. și U.R.S.S., în SCIV, VI, 1955, 3-4, pp. 925-936;
- DUMITRESCU 1962 *Idem*, Un sceptru în formă de cap de cal descoperit în Iugoslavia, în SCIVA, 13, 1962, 2, pp. 95 -99;
- DUMITRESCU 1968 *Idem*, Arta neolică în România, București 1968;
- DUMITRESCU 1988 *Idem*, Quelques remarques a propos de la datation des cultures néolithiques du Bas - Danube et de Balkans, în Dacia, N.S., XXXII, 1-2, 1988; pp. 141 - 143;
- GIMBUTAS 1973 M. Gimbutas, *Old Europe c. 7000 - 3500 B.C.; the Earliest European Civilisation before the Infiltration of the Indo-European Peoples*, în The Journal of Indo-European Studies, 1973, 1, pp. 1-17;
- GIMBUTAS 1997 *Idem*, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, București, 1997;
- MANZURA 1994 I. Manzura, *Culturile eneolitice în zona de stepă*, în Thraco - Dacica, XV, 1-2, 1994. pp. 93-101;
- POPESCU 1940 D. Popescu, *Le tombe a ocre de Casimcea*, în Dacia, VII-VIII, 1939 - 1940, pp. 85 - 91;
- VULPE 1997 A. Vulpe, Considerații privind inceperea și definirea perioadei timpurii a epocii bronzului în România în Timpul Istoriei, I, Memorie și patrimoniu, București 1997, pp. 35 - 50.

ABSTRACT

In the village Cornățel, dep. Buzoiești, Argeș county, was discovered in fortuity mode an hammer - sceptre from late Eneolithic / pass to Bronze Age. The data of hammer is length = 9.2 cm, high = 3.3 cm. The artefact was made in a hard rock, brown-yellow nuance, and is decorated with incisions in a horse (maybe) form into a stylisate way.

The hammer is placed into a filiate relationship with the sceptres - „horseheads” from beginning of Bronze Age - transition (middle of IV millennium BC), with diffusion area from Northeast Daghestan to western Balkans.